

Din-Siyaset Denkleminde Abdülhamid-Said Nursî İkilemi

“Yezid hakkında Allah’tan kork, Allah hakkında Yezid’den korkma. Allah seni Yezid’den korur, ama Yezid seni asla Allah’tan koruyamaz. Ey Hubeyre’nin oğlu! Yaratana isyan konusunda yaratılana itaat yoktur.”

Hasan-ı Basrî’den, Emevî sultanı Yezid b. Abdülmelik’in valisi Ömer b. Hubeyre’ye.

Din namına devlet ve iktidarı esas alan tavrı ile dinin hakikatı namına ferdi ve adaleti esas tutan tavrın Osmanlı tarihindeki belki en manidar karşılaşması, Abdülhamid-Said Nursî ikileminde görülmektedir. Said Nursî’nin Abdülhamid’in gözünde ne anlam ifade ettiği, istibdad ve hürriyete ilişkin görüşlerinden dolayı onu tımarhaneye sevkettirmesinden anlaşıldığı gibi, Said Nursî’nin Abdülhamid’i nasıl gördüğü de, eserlerinden anlaşılmaktadır. Abdülhamid’in taşıdığı şahsî faziletleri görmezden gelme gibi bir tavra düşmediği onu ‘velî padişah’ olarak tarif etmesinden anlaşılmakta; ama bu faziletleri, bulunduğu konumu ve bu konumda sergilediği tavrı sorgulamama vesilesi de yapmamaktadır. Saltanat, hilafetin yıkıcısı olan ‘ısıricı’ bir rejimdir. Devletin bekasını öne çıkarma tavrı, zihinsel bir varlık iken haricî bir vücud giydirilen devlet adına gerçekten var olan kişilere haksızlık ve zulüm etme gibi bir riski daima taşımıştır. Hürriyet imanının bir hâssası iken, öyle ki Cenab-ı Hak mucizeleri bile ‘aklın ihtiyarını elinden alacak’ bir surette göstermemiş iken, istibdad hürriyeti ketmetmektedir. İnsanın yaratılmışlığı, dolayısıyla ilminin, iradesinin ve iktidarının cüz’î olduğu gerçeği ‘meşveret’i iktiza ederken, saltanat ‘rey-i vahid’e dayanmaktadır. İnsanın duygularına had konulmamış olması gerçeği şahsî otoritelerin ‘kanunda inhisar-ı kuvvet’ ile sınırlanmasını gerektirir ve Müteâl bir Otoritenin vaz’ettiği ilahî şeriat bunu temin ederken, istibdad iktidar sahiplerinin suiistimaline müsait bir zemin hazırlamaktadır.

Kısacası, İslâmî açıdan, aslanan saltanat ve siyaset değil; adalet ve ibadettir. Siyaset nazarı çoğunluğun rahatı, devletin bekası, vatanın selameti adına çok zulümlere fetva verdirir. Ama Kur’ânî adalet, tek bir masumun hayatını ve kanını ‘insanlık nev’inin umumu’ adına dahi heder görmeye ve feda etmeye izin vermez. “Bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüş gibidir” ilahî fermanı, işte böyle bir ‘mahz-ı adalet’i emretmektedir. İlahî adalet, ferd ile cemaatı, şahıs ile tüm insanlığı-kudret nazarında bir olmaları cihetiyle-bir görür. Ferd, kendi rızasıyla kendi hakkını feda etmediği sürece, devletin, rejimin, cemaatin, toplumun, insanlığın selameti veya bekası adına feda edilemez.

Kur’ânî ölçü bu olduğu; ve Hz. Ali gibi ‘ilim şehrinin kapısı’ olan bir sahabe bu uğurda hayatını feda ettiği halde, devleti önceleyen bir tavrın savunulması imanî açıdan mümkün değildir. Said Nursî’nin bakışı, özetle budur. Ki, bir kez daha belirtelim, Raşid Halifeler’in ve selef-i salihînin bakışı hep bu olagelmıştır.

Buna karşılık, Abdülhamid, Muaviye ile başlayan ve devleti önceleyen tavrın mümessilidir. Bir sultan olarak, devletin bekası onun zihin gündeminin ilk sırasını işgal etmektedir. Üstelik, dinin bekasını devletin bekasına bağladığı için, din adına böyle yapmaktadır. Hürriyet, adalet, meşveret gibi Kur’ânî ölçülerin tatbikini talep etmek ise, bu zihniyet

mucibince, devleti, dolayısıyla dini tehlikeye atan bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Abdülhamid'in 'şeriatı istibdada müsait zanneden,' dahası din adına devleti önceleyen bu tavrında yalnız olmadığı, İkinci Meşrutiyet günlerinde Doğuda aşiretlerin Said Nursî'ye yönelttiği sorularda rahatlıkla görülür. Payitahtta bir 'inkılâb-ı siyasî' olduğunu duyan bu insanlar, "Dine zarar gelmesin, ne olursa olsun" demişlerdir. Bunun Türkçesi, "Varsın istibdad devam etsin"dir. Münazarat'ın sayfalar boyu süren diyaloglarının istibdad-meşrutiyet ikilemi üzere gitmesi boşuna değildir. Bu eserden anladığımıza göre, Abdülhamid'e hürriyetçilerden daha ziyade hücum eden, "Hürriyeti ve kanun-i esasîyi otuz sene evvel kabul ettiği için, fenadır" diyen insanlar bile vardır.

Bediüzzaman'ın dinin bekasını 'devlet'e endeksleyen tüm 'dinî' itiraz ve endişeler karşısında verdiği cevap ise, çok anlamlıdır. "İslâmiyet güneş gibidir, üflemele sönmez; gündüz gibidir, göz yummakla gece olmaz" diyerek başlayan cevabın bir sonraki adımı, dinin himayesini devlete bırakmanın yanlışlığına ilişkindir. Dinin himayesi noktasında, herkesin kalbindeki imanî hissiyatı inkişaf ve imtizaç ettirmesi (sivil inisiyatif), dinin himayesini 'mağlup biçare bir reis'e (sultan), müdahin memurlara (bürokrasi), veyahut mantıksız bir kısım zabıtlere (ordu) bırakmaktan daha iyi ve daha etkili değil midir? "Başkasına itimad etmeyen, nefsiyle teşebbüs eder." Devletten beklemez, kendi işe sarılır. Nitekim, bir aşiretin koyunlarını çalan "Mâmehuran hırsızlarını tevbekâr ve sofi yapan," koyunları çobana emanet etmek yerine herkesin koyununa sahip çıkması olmuştur.

Dinin himayesini bile devletten beklediği için, devletin bekası adına istibdada bile razı olan sözkonusu tavra, sivil inisiyatifi vurgulayan böyle bir yaklaşımla cevap veren Said Nursî, bir sonraki adımda, muhatap olduğu devletçi tavrın imanî şuur zaafına dikkat çeker:

"Sivrisinek tantanasını kesse, bal arısı demdemesini bozsa, sizin şevkiniz hiç bozulmasın, hiç teessüf etmeyiniz. Zira, kâinatı nağamatıyla raksa getiren hakâikin esrarını ihtizaza veren mûsika-i ilâhiye hiç durmuyor. Mütemediyen güm güm eder. Padişahlar padişahı olan Sultan-ı Ezelî, Kur'ân denilen musika-i ilahiyesiyle umum âlemi doldurarak, kubbe-i âsumanda şiddetli ses getirmekle sadef, mağara, kehf-misal olan ulema ve meşâyih ve hutebanın dimağ, kalb ve femlerine vurarak, aks-i sadâsı onların lisanlarından çıkıp seyr ü seylan ederek, çeşit çeşit sadalarla dünyayı güm güm ile ihtizaza getiren o sadanın tecessüm ve intibayıyla umum kütüb-ü İslâmiyeyi bir tanbur ve kanunun bir teli ve bir şeridi hükümüne getiren ve her bir tel bir neviyle onu ilan eden o sada-i semavî ve ruhanîyi kalbin kulağıyla işitmeyen veya dinlemeyen, acaba o sadaya nisbeten sivrisinek gibi bir emîrin demdemelerini ve karasinekler gibi bir hükûmetin adamlarının vızvızlarını işitecek midir?

Elhasıl: İnkılab-ı siyasî cihetiyle dininden havf eden adamın dinde hissesi, beytü'l-ankebût gibi zayıf düşmüş; cehalettir, onu korkutur, takliddir, onu telaşa düşürttürür. Zira, itimad-ı nefsin fıkdanı ve aczin vücudu cihetiyle, saadetini yalnız hükûmetin cebinden zannettiğinden, kalbini, aklını da hükûmetin kesesinden tahayyül eder, korkar." (Münazarat, s. 46-7).

Buradan anlaşıldığına göre, 'inkılâb-ı siyasî' cihetinde dine zarar gelmesinden korkan, dolayısıyla el'an ilahî şeriata sığmayan hallere duçar da olsa devletin bekasını asıl alan bir anlayış, 'padişahlar padişahı olan Sultan-ı Ezelî'den de, O'nun 'kâinatı ihtizaza getiren musika-i ilahî'sinden de, bu musika-i ilahînin asırlar boyu selef-i sâlihînin akıl, kalb ve ruhlarındaki yansımalarından da, bu yansımaların eseri olan ve İslâm'ın hakkaniyetini ders veren umum imanî kitaplardan da hakkıyla haberdar değildir. O bu semavî ve ruhanî sadâyı hakkıyla duyamadığı için, dinin hakikatının ilanını o semavî sadâyı nisbeten sivrisinek gibi bir emîrin (iktidar) vızvızlarına, karasinekler gibi bir hükûmetin adamlarının (bürokrasi) vızvızlarına bağımlı görmektedir. O yüzden de, herhangi bir 'inkılâb-ı siyasî' onu, dine zarar geleceği korkusuna sevk etmekte; devletin bekası için imanî ölçülere sığmayan bir yönetim tarzına, hatta zulüm ve haksızlıklara dahi 'devletin bekası' adına arka çıkmasına sebep olmaktadır. Bu devletçi tavrın ana sebebi, o kişinin dinde hissesinin örümcek yuvası gibi zayıf olmasıdır. Bu kişi imanın birçok hakikatının cahili olduğu gibi, imanı da takliddir. Marifet ve şuhuda dayanan tahkikî bir imana sahip değildir. Yine bu sırdan dolayı, Cenab-ı Hakkın isimlerinin cilvesi olan hıfz, himaye, rızık, iaşe.. gibi hususları devletten bilmektedir. "Saadetini yalnız hükûmetin cebinden zannettiğinden, kalbini, aklını da hükûmetin kesesinden tahayyül eder, korkar."

Said Nursî'nin Münazarat'ta sunduğu yaklaşım bu şekilde okunduğunda, onun daha 1909'da "Milletin kalb hastalığı zaaf-ı

diyanettir” derken neleri kastedtiği daha berrak bir Şekilde anlaşılacaktır.

İşte, onun ilerleyen yıllarının Risâle-i Nur’a beşik ve fidanlık olacak çalışmalarla geçmesinin; keza, 1922 sonunda geldiği Ankara’da Birinci ve İkinci Gruplar arasındaki iktidar mücadelesine dahil olmak yerine Zeyl’z-Zeyl’i yazmasının; sonrasında da tüm mesaisini iman ve Kur’ân hakikatlerinin ferden ferda tebliğine hasretmesinin sırrı buradadır. Fitrî ‘ortak idare’ ihtiyacı ile sonradan kurulan devlet, devleti kuran insanlarca ‘ilelebed’ payidar sanılır hale gelmiş; eneye ve tabiata mal edilen ilahî özelliklerin bir kısmı da devlete pay edilmiş; hatta dinin devam ve bekası da devletin bekasına bağımlı görülür olmuş; bu uğurda dinin ölçülerinden bile taviz verilmiştir.

Bu tahlile göre, devleti ve iktidarı önceleyen bir tavır, yalnız bunu yapanlar din-karşıtı insanlar ise yanlış değildir. Bu, dindar insanların böyle yapması durumunda dahi yanlıştır ve imanî ölçüler dışındadır.

Dolayısıyla, son yüzyılda şu topraklar üzerinde-ve esasen bütün İslâm coğrafyasında-yaşanan gelişmelerin ikili bir kategoride ele alınması doğru değildir. Konunun bir dindarlar-lâdinîler boyutu olduğu gibi, ayrıca devletiler-devletçi olmayanlar boyutu daha vardır. Dolayısıyla, gerek Osmanlının son dönemi, gerek TC, gerek diğer İslâm lkeleri itibarıyla yapılacak tahlillerin dörtlü bir kombinezon içermesi gerekmektedir:

1. Seküler (lâdinî) Devleti
2. Seküler (lâdinî) Devleti değil
3. Dindar Devleti
4. Dindar Devleti değil

Said Nursî, bu tabloda dördüncü grup içinde yer almaktadır.

Bu tablo gözönünde tutulduğunda, çelişkili gibi görünen bazı tavırların gerçekte ne derece ölçülü ve tutarlı olduğu görülecektir.

O, ‘dindar’lığı cihetiyle ‘velî’ bildiği Abdülhamid’e, ‘devletçi’liği cihetinde taraftar olmamıştır. İlerinde lâdinî ve hatta masonların da olduğunu bildiği İttihadılara, hürriyet ve meşrutiyet talepleri cihetiyle taraftar olmuş; ama ‘hürriyet’ ve ‘meşrutiyet’i unuttukları dakikada onlara karşı da tavır takınmıştır. Ankara’da seküler-devletçi Birinci Grubun da, dindar-devletçi İkinci Grubun da yanında yer almamıştır. şeyh Said’in bir kıyam aracılığıyla din ehlini iktidara getirme projesine asla destek vermemiştir. Kaskatı bir devletçiliği parti ve devlet düsturu edinen CHP’ye karşı, hürriyeti ve demokrasiyi kısmen ne çıkaran Demokratlara destek vermiştir. Dinî bir parti kurarak iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen dindar devletilere de taraftar olmamıştır. Sebilürreşad ve Büyük Doğu gibi dinî endişeler taşıyan ve zihniyet itibarıyla devletçi olan insanların çıkardığı dergiler için, “Sebilürreşad, Doğu gibi mücahidler iman hakikatlarını ehl-i dalâletin tecavzatından muhafazaya çalıştıkları için, ruh u canımızla onları takdir ve tahsin edip, onlarla dostuz ve kardeşiz” demiş ve eklemiştir: “fakat siyaset noktasında değil.”¹ Mısır’da İhvan-ı Müslimîn’in, İnan’da mollaların iktidar mücadelelerinden haberdar olmuş;² din noktasında kardeşimiz olan bu insanların siyasî tavırlarını tasvip etmediğini belirtmiştir. Ki, İhvan’ın Nâsır darbesi, mollaların ise Musaddık devriminde sergiledikleri tavır, iktidar ve devlet-merkezli anlayışın bir yansımadır.

Yine bu ayırım uyarınca, bir Risâle-i Nur talebesinin devletçi olması mesleğiyle tutarlı değildir. O, mevcut rejim karşısında “Red de etmiyoruz, kabul de etmiyoruz, amel etmiyoruz, istemiyoruz” tavrıyla yükümlü olduğu gibi, insanların çoğunluğunun dindar olmadığı bir ortamda siyasî iktidarı hedefleyen bir oluşuma da taraftar olamaz. Bu, ister ‘devrim,’ ister ‘evrim’ yoluyla olsun. Meselâ, Risâle-i Nur talebesi, dindar kişiliğinden dolayı, Ziya’l-Hak’ın askerî darbesine arka çıkamaz. Bu, iktidar yoluyla insanları dönüştürmeyi hedefleyen devletçi-baskıcı bir tavrın yansımadır. Çoğunluğun dindar olduğu bir ortamda ise, devletin dini empoze etmesi zaten sözkonusu olamaz. Zira, insanlar dindardır, devletin kimliğini de toplumun kimliği belirlemektedir-devlet toplumun kimliğini belirliyor değil. Keza, dinî bir parti ile iktidara geçip, sonra iktidar kanalıyla toplumu dindarlaştırmayı hedefleyen ‘evrimci’ bir yaklaşıma da, Risâle-i Nur lleri dahilinde yer yoktur.

“İdare”yi öngörmek, ama devletçi olmamak

Bugün Risâle-i Nur'un sergilediği, ama çoğu ehl-i dinin uzağında olduğu devletçilikten uzak, siyaseti değil adaleti, devleti değil ferdi, baskıcılığı değil hürriyeti vurgulayan tavır, kısmen ifadeye çalıştığımız üzere, Asr-ı Saadet'ten miras alınan ve selef-i sâlihînin çağlar boyu sürdürdüğü hâkim tavidir. Salih selefler, bir 'hükûmet' içinde yaşamış, 'ortak idare' ihtiyacını asla yadsımamış, ama devletçi de olmamışlardır. Buna mukabil, Hz. Muaviye'nin yanlılığı ısrarla vurgulanagelen 'adalet-i izafiye' içtihadı ile, ferdin karşısına devlet, ferdin hukuku karşısına 'kamu çıkarı,' hilafetin karşısına ise saltanat çıkarılmıştır. Devleti önceleyen bu tavrın, İslâm'ın 'cadde-i kübra'sını temsil etmediği açıktır. Bununla birlikte, kendileri sultan olduğu halde adalet üzere hareket eden Ömer b. Abdülaziz-i Emevî, Mehdî-i Abbâsî gibi mümtaz sultanlar da olmuştur. Birer istisna oluşturan böylesi şahsiyetlere mukabil, devletin bekasını esas alarak oluşan kurumlar karşısında ehl-i iman her çağda bir gerilim yaşamış ve mesafeli durmuştur.

Günümüzde ise, dörtlü bir tercihle yüzyüze yaşıyoruz. Bir yanda, dinsizliği rejim edinenlerin oluşturduğu bir siyasal yapı ve anlayış mevcuttur; ki bu anlayış, din ehli arasında yer almayan, ama devletçi de olmayan insanları bile çileden çıkaran bir totaliter zihniyeti sergilemektedir. Bu zihniyet, "Türkiye Cumhuriyetinin payidarlığı" uğruna tüm insanî gelişmeleri bastırmayı, tüm arayışları durdurmayı, kafaları küçük yaştan itibaren belli bir doğrultuda şekillendirmeyi 'çağdaşlık' ve 'uygarlık' gereği olarak görmektedir.

Buna karşı, ehl-i dinin önemli bir kısmında da, Osmanlıdan hiç sorgulamadan miras alınan ve yine devletin bekasını önde tutan 'devlet-i ebed-müddet' anlayışı yer etmiş durumdadır. Garip bir şekilde, dünden miras alınan devleti kutsayıcı tavır, bugün, laik devleti kutsama, laik devlet uğruna ölenleri şehit bilme, laik devlete ödenen vergiyi kutsal bilme gibi tuhafliklara vesile olabilmektedir. İslâmî kimliğiyle öne çıkan kişilerin oluşturduğu bir partinin, iktidarın büyük ortağı olduğunda, devletçiliği sarsmak yerine sıkı bir devletçilik sergilemesi, aynı devletçi mirasın yansıması olsa gerektir. Başka bazı dindarların, bu partinin iktidar ortaklığını, 'devletin bekası' adına ve derin devlet lehine eleştirmesi ise, hazin bir tablo hükmündedir.

Bu noktada, 'radikal' tabir edilen kesimlerde de ciddi bir kafa karışıklığı görülmektedir. 'İslâm devleti' idealini herşeyin üstünde tutan bu kesim, en başta, 'devlet'i esas alan bir tavrın İslâmîliğini sorgulamaktan aciz durumdadır. Keza, zihnindeki 'İslâmî devlet'in esasen bir 'modern devlet' tasarımı olması da düşündürücüdür.

Sonuç olarak, şu söylenebilir: Bugün, İslâmî kesimin devlet ve iktidarla sorunu vardır, ama devletçiliği sorgulamanın da uzağındadır. Pek çok dindar kişinin bakış açısı, Abdülhamid-Mustafa Kemal ikilemesinde takılıp kalmıştır. Halbuki, bu iki insan, biri dindar, diğeri din-karşıtı olmakla birlikte, devletçilikte ortaklaşmaktadır.

Bugün kimi ehl-i din, Kemalist rejimin totalitarizmine karşı olmakla birlikte, totalitarizmin kendisine karşı değildir. Kemalist ordunun dayatmalarına karşı olmakla birlikte, ordu dayatmasının kendisine karşı değildir. Kemalistlerin devletin bekasını esas alarak işledikleri haksızlık ve zulümlere karşı olmakla birlikte, devletin bekasının ferdin hukukuna tercih edilmesine karşı değildir. Öte yandan, bin küsur yıl sonra Hz. Ali karşısında Hz. Muaviye'nin içtihadını rahat rahat eleştiren niceleri bile, gerçekte tam da onun durduğu yerde durmaktadır. Tüm bu tavırların ise, imanî şuurdaki zaafa işaret eden derin kökleri vardır.

Özetle, 'siyaset'e tutarlı bir bakış, ene'nin ve tabiatın tahlilinden, adaletin ve hürriyetin tesisine uzanan çok kapsamlı bir alanda zihnî ve kalbî bir berraklığa sahip olmayı gerektirmektedir.

Dipnotlar:

1. B. Said Nursî, Emirdağ Lahikası II, s. 36.
2. Cemal Abdünnâsır'ın 1952'de bir askerî darbe sonucu iktidara gelişindeki önemli bir unsurun, devleti ele geçirme tasarısı bulunan İhvan-ı Müslimîn'in verdiği destek olduğu; keza Şah'a karşı Musaddık'ın gerçekleştirdiği darbede, aralarında Humeynî'nin de bulunduğu âyetullahların etkili oldukları hatırlanmalıdır. İhvan-ı Müslimîn'in iktidarı hedefleyen yaklaşımını bazı mektuplarda bahis konusu eden-ve eleştiren-Said Nursî'nin Emirdağ Lahikası'nda, "İran ve Mısır'da, hissedilen hadise ve buhranlar" konusunda uyarıda bulunduğunu da belirtelim. (bkz. EL II, s. 142)